

GAV PERSPEKTİFİ

Vatansızlık

Uluslararası Temel Belgelerde Vatansız Kişiler ve Hakları

Aydoğan Asar

GAV Perspektif Yayınları*, 2022

© G Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Sertifika No.: 43715

GAV PERSPEKTİF

Hacettepe Mah. Fener
Sk. No: 5 06230

Altındağ Ankara/Türkiye

+90 (312) 473 79 11

gavperspektif.com
bilgi@gavperspektif.com
siparis@gavperspektif.com

@gavperspektif
@gavperspektif

1. Baskı

Eylül 2022

Ankara

GAV Perspektif Yayınları - 19

ISBN: 978-605-73877-8-3

Karton Kapak

Editör

GAV Perspektif Yayınları Yayın Kurulu

Musahhah

Tuğçe Genç

Kapak & Dizgi

Hafize Pala

Baskı

Genç Ofset • Sertifika No: 44574

Zübeyde Hanım Mah. Süzgin Sk. No: 18 İskitler Altındağ/Ankara

Kitabın tüm yayın hakları GAV Perspektif Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Vatansızlık

Uluslararası Temel Belgelerde
Vatansız Kişiler ve Hakları

Aydoğan Asar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEVLET İLE KİŞİ ARASINDAKİ UYRUKLUK İLİŞKİSİ VE KAVRAMSAL YAKLAŞIM	1
1.1. Tarihsel Süreçte Vatandaşlık/Yurttaşlık	1

İKİNCİ BÖLÜM

2. UYRUKLUĞA BAĞLI İLGİLİ HUKUK	49
2.1. Vatandaşlık Hukuku ve Kaynakları	49
2.2. Yabancılar Hukuku	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VATANSIZLIK	97
3.1. Genel Olarak Vatansızlık	97
3.2. Vatansız Kişilere Tanınan Hakların İncelenmesi	124

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SON DÖNEMDE KÜRESEL ADIMLAR	209
4.1. Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat	209

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TÜRK HUKUKUNDA VATANSIZLIK	231
5.1. Vatandaşlık Mevzuatı Açısından	231
5.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'ndaki Düzenlemeler	242

SONUÇ	249
KAYNAKÇA	255
Uluslararası Belgeler	262
Kanunlar	264
YAZAR HAKKINDA	267
DİZİN	269

ÖNSÖZ

Devlet ile kişi arasındaki hukuki bağ ya da kişinin devlete aidiyeti (üyeliiği) gibi farklı şekillerde ifade edilen vatandaşlık/yurttaşlık, her ikisi arasında karşılıklı hak ve yükümlölükler doğurduğundan (Ulucak, 1986: 2, 3), bir takım haklardan ayrıcalıklı olarak yararlanmanın ölçütü olmaya devam etmektedir. Bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olmanın -sağladığı haklar ve devletten beklenen güvenceler yönünden- önemi ve değeri yadsınamaz. Seyahat hakkının kullanılmasından ülkeye girme hakkından yoksun bırakılmama hakkına değin, birçok hak ve özgürlüğün kullanılması vatandaşlık bağı sayesinde sorusuzca gerçekleşebilmektedir.

Devlete hukuki aidiyetin sonucu olan vatandaşlığın dışında kalanlar esas itibarıyla iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar: Herhangi bir devletin vatandaşlığına sahip olmakla birlikte, yaşamakta ya da geçici olarak kalmakta oldukları ülkede o devletin vatandaşı olmadıklarından devletin yasaları uyarınca “yabancı” sayılanlar ile yaşadığı veya seyahat ettiği ülkede hiçbir devletin vatandaşı olmadan bulunan “vatansız kişi” olarak nitelendirilen bireylerdir. Bulunulan/ikamet edilen ülkenin vatandaşı olunmasa da başka bir devletin vatandaşlığına sahip olmak, vatandaşı olunan ülkenin güvencesiyle uluslararası ilişkilerde diplomatik himaye sağlamaktadır. Ancak, hiçbir devletin vatandaşlığına sahip olmayan vatansız kişiler yönünden durum farklı bir boyuta evirilmektedir. Diplomatik himayeden yoksun olan bu kişiler için hiç şüphesiz en büyük güvence, uluslararası düzenlemelerin sağlayacağı hak ve özgürlükler olmaktadır. Bu nedenle, uluslararası belgelerde vatansızları da içine alan kapsayıcı düzenleme arayışı, vatansız kişiler açısından hayati önemi haizdir.

Toplulukların devlet şeklinde örgütlenmeye başlamasıyla “vatandaşlık” gibi bir aidiyet statüsü ortaya çıkmış ve bu statü yine devletlerin belirlediği kurallara göre mümkün olabilmişse, “vatansız” kalarak vatandaşlıktan mahrum olma da yine aynı kurallar çerçevesinde devletlerin uygulamalarının bir sonucudur. Günümüzde bir devletin vatandaşlığına sahip olmayıp vatansız kişi olarak işlem görmek zorunda kalan insanların sayısı milyonlarla ifade edilmekte, kadim bir vatandaşlık hukuku sorunu olarak vatansızlık, kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam etmektedir. Milyonlarca insanın aileleriyle birlikte yaşadığı vatansızlık sorunu ve bu sorunun yol açtığı hak kayıpları konusu, uluslararası toplum açısından ertelenmeyecek boyutlara ulaşmıştır. Çünkü hakların, doğuştan her insanla birlikte getirilen haklar olması sebebiyle vatansız kişilerin hak ve özgürlüklerden en geniş şekilde yararlanması insanlık ailesinin geleceği ve vicdanı, kamu düzeni ve güvenliğinin, barış ve esenliğin sağlanması ve uyum süreçlerinin başarısı için de kaçınılmazdır.

Günümüzde, verilerin doğru şekilde elde edilememesi dahil pek çok zorluğun yanında (UNHCR, 2021), vatansızlığa yol açan konular sıcaklığını koruduğundan vatansızlığın sona erdirilmesiyle ilgili uluslararası hedeflere henüz ulaşılabilmemiş değildir. Ulus devlet yapılarının ortaya çıkmaya başladığı dönemle birlikte vatansız kişilerin hak ve özgürlüklerini düzenleyen özel nitelikli uluslararası belgeler Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında yürürlüğe girmiş ve bu alanda önemli bir çerçeve oluşturmuştur. Sözleşmelerin açıklığa kavuşturulmayı bekleyen ve ayrıca tadil edilmesi gereken bir takım hükümleri olsa da temel sorun, insan hakları alanında çıkarılan ve vatansız kişilere açıkça atıfta bulunulmayan genel nitelikli uluslararası sözleşmelerdeki hak ve özgürlükler karşısında vatansız kişilerin durumudur. Dolayısıyla tartışmaların odağını, uluslararası belgelerde vatansızlara açıkça atıfta bulunmayan düzenlemeler oluşturduğundan, doğal olarak, hak ve özgürlükleri düzenleyen hükümlerin yararlanıcısı olan kişileri belirlemede “hak öznesi” üzerinden gidilmesinin en tutarlı yöntem olacağı görülmüştür. Böylece vatansızların hak ve özgürlüklerden yararlanmayla ilgili durumunun

açıkça ortaya konulmasıyla, vatansızlık ve vatansız kişiler probleminin büyüklüğü de anlaşılmış olacaktır.

Çalışmanın sonunda gelinen noktanın tatmin edici olabilmesi, hiç şüphesiz bazı sorulara bulunacak yanıtlara bağlıdır. Bu nedenle, aşağıdaki sorular çalışmanın evrenini belirlemiştir:

- Vatandaşlarla kıyaslandığında, vatansız kişilerin hak ve özgürlüklerden yararlanmadaki durumu nedir?
- Hak temelli tutum esas olacaksa, vatandaşlık gibi sonradan elde edilen statü, insanların doğuştan sahip olduğu temel haklara erişmesini neden engellemektedir?
- Şayet vatandaş olup olmamanın, haklara erişmedeki fonksiyonunun kayda alınmayacak kadar küçük olduğu ileri sürülüyorsa, vatansız kişilerin yaşadığı büyük sorunlar nasıl açıklanacaktır?
- Uluslararası toplumun attığı adımlar vatansızların haklarını ne oranda korumakta ve güvenceye almaktadır?
- Vatansızlık, bir süre daha uluslararası toplumun ve devletlerin gündeminde kalmaya devam edecekse, ne tür tedbirler alınmalıdır?
- Uluslararası sözleşmelerdeki düzenlemelerde hak özneleri açısından vatansızların konumu nedir, uygulamalar ne şekildedir?
- Vatandaşlık hakkı konusu, vatansız kişiler yönünden ne ifade etmektedir?
- Vatansızlık kavram ve statüsünün göç, göçmen, iltica, mülteci, sığınmacı gibi kavram ve statülerle ilişkisi nedir?
- Vatansızlığı mutlak şekilde sona erdirmek ne kadar gerçekçidir?
- Uluslararası toplumun iradesi vatandaşlığı ortadan kaldırmak yönündeysen, vatansızlık üretmeye devam eden

sisteme müdahale edilmemesi nasıl anlaşılmalıdır?

- Uluslararası hukuk, insan hak ve özgürlükleriyle ilgili evrensel belgelerde ayrımcılıktan uzak, herkesin temel haklardan yararlanmasını öngören bir yapı inşa etmeye çalışıyorsa, bugün hak özneleri açısından belirsizlik doğuran düzenlemeler sorunu nasıl aşılacaktır?

Çalışmanın birinci bölümünde; devlet ile kişi arasındaki uyruklu ilişki vatandaşlık olgusunun tarihsel arka planıyla ele alınarak kavramsal çerçeve ortaya konulmuş; bu yapılırken vatandaşlık kavramı ve vatandaşlığa sahip olma hakkına ilişkin olarak Antik Çağ'dan günümüze bir bağ kurulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde; uyrukluğa bağlı ilgili hukuk üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, kişi ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devletin tek tarafı iradesiyle meydana getirilen kurallar olan, kaynağını, ulusal ve uluslararası düzenlemelerin oluşturduğu vatandaşlık hukuku ile doğrudan veya dolaylı olarak yabancı olma niteliğinin söz konusu olduğu hallerde olumlu ya da olumsuz şekilde düzenlenmiş kurallardan oluşan yabancılar hukuku etraflıca ele alınmış, vatandaşlık kazanma ve vatandaşlığın kaybı konuları da Türk vatandaşlık hukukundaki uygulamalarla zenginleştirilerek açıklanmıştır. Aynı şekilde, vatansızların da konusu olduğu yabancılar hukukunun sağladığı güvencelere bu bölümde değinilmiştir.

Üçüncü bölüm, çalışmanın özünü oluşturan vatansızlık konusunun her yönüyle incelendiği bölümdür. Kavramsal çerçeve, tarihsel süreç, “hukuki” ve “de facto” vatansızlık, vatansızlığa ilişkin kuramlar, sırf vatansızlara özgü uluslararası belgelerde vatansız kişilerin hakları ve insan hakları açısından değerlendirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Dördüncü ve son bölümde ise; vatansızlık ile vatansız kişilerin sorunları hakkında küresel ölçekte son dönemde atılan adımlar ve sağlanan gelişmeler incelenmiştir. Bu kapsamda “Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat” ve “Vatansızlığı Bitirmek İçin Küresel Eylem Planı 2014-24” belgelerindeki hedefler ele alın-

mıştır. Ayrıca Türkiye'nin durumunu ortaya koyabilmek için 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 Sayılı ‘‘Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’’ nun vatansızlarla ilgili hükümleri, ikincil düzenlemelerdeki ayrıntılarla birlikte açıklanmıştır.

Çalışmanın, uluslararası toplum, uluslararası kuruluşlar, akademisyenler, kanun yapıcılar ve sivil toplum kuruluşları, ayrıca yabancılar hukuku ile vatandaşlık hukuku ve uygulayıcıları, sivil toplum kuruluşları, insan hakları, vatansız kişiler ve vatansızlık konularında çalışanlar için, ufuk açıcı ve yöntem arayışında yol gösterici olması umut edilmektedir.

Dr. Aydoğan ASAR

Ankara, Eylül, 2022

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CERD	: Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
İHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
NVİGM	: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
UN	: Birleşmiş Milletler
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNİCEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNODC	: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
UNTOC	: Sınırışan Organize Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEVLET İLE KİŞİ ARASINDAKİ UYRUKLUK İLİŞKİSİ VE KAVRAMSAL YAKLAŞIM

1.1. Tarihsel Süreçte Vatandaşlık/Yurttaşlık

Vatandaşlık kavramının son yıllarda daha sık gündemde kalmasında sosyal ve siyasal hayata katılım, eşitlik ilkesinin önemi ve haklara erişim konusundaki duyarlılık gibi pek çok faktörün etkisi bulunmaktadır. Vatandaşlık, siyasal topluluk içinde yaşayan bütün vatandaşların haklara erişimdeki eşitliğini ortaya koymasının yanı sıra, söz konusu hakları güvenceye alan hukuki statüdür (Bauböck'ten aktaran Castlaes & Miller, 2008: 59).

21. yüzyılın başlarında dünyadaki göç hareketleriyle birlikte sıkça gündeme gelen "ötekinin hakkı", yabancı, göçmen, mülteci, sığınmacı haklarının daha sık konuşulmasına yol açmıştır. Yurttaşlık kavramının tarihsel arka planının bilinmesi, yurttaşlık kavramının karşıtı olan yabancılık konusundaki çalışmaların sağlıklı ve tutarlı bir zeminde yürütülebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle yurttaşlığın tarihsel çerçevesine, bu çalışmanın sınırlılığı içinde değinmek gerekmektedir.

Antik Yunan (Atina. ve şehir devleti Sparta, yurttaş anlayışının ilk çıkış yerleri olarak kabul edilmektedir. Sparta yurttaşlığında eşitlik söz konusudur. Her yurttaşın kamuda eşit hakları bulunmaktadır.

Askeri eğitim, yurttaşlık erdemleriyle, donanma ve devlet organlarında görev yapma yurttaşlığın en temel öğeleridir. Antik Yunan'ın iki büyük düşünürü Aristo ve Platon, yurttaşlık anlayışında farklı görüşler ileri sürebilmişlerdir. Aristo, Sparta'daki yurttaşlığı içerik olarak eleştirmiştir. Ancak her iki düşünürün yurttaşlık anlayışının kurumsallaşmasında ve pratiğindeki fonksiyonu görmezden gelinmez (Gerim, 2017: 161,162).

Tarihsel açıdan üzerinde durulması gereken noktalardan belki de en önemlisi, uygulaması antik çağlara uzanan, site halkını aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayıran tutumdur. Antik toplumda yabancılar, serfler, kadın ve çocuklar pasif grupta yer alırken erkek nüfusun azınlığını oluşturan kesim ise yurttaş (civis) kabul edilmiştir. Kaldı ki halkı, 'haklara tam olarak erişebilen yurttaşlar ve haklara erişimde yoksunluk yaşayan vatandaş olmayanlar' şeklinde iki gruba ayırma uygulaması, site devletlerinin ömürlerini tamamlayıp tarihten silinmesinden sonra da yüzyıllar boyu etkisini devam ettirmiştir (Aybay, 2003: 6-7).

Roma dönemine gelindiğinde, yurttaşlık ayrı bir evreye girmiştir. Roma'daki yurttaşlar Antik Yunan'da olduğu gibi yönetsel haklara erişememiş olsalar da hukuki hakları garanti altına alınmış olarak yaşamışlardır. "Ben bir Roma vatandaşım (civis Romanus sum)"- söylemi, yüzyıllar boyu yurttaşlığın gurur verici ifadesi olarak dile getirilmiştir (Gerim, 2017: 162,163).

Roma vatandaşlığının kazanılması üç yoldan mümkün olabilmekteydi. Bunlar: Doğum, kölenin özgürlüğüne kavuşturulması ve Roma vatandaşlığına alınma. Zamanla, bu şekildeki vatandaşlığı alma uygulamasının çağdaş manada bir hukuk kurumu olamayacağı ileri sürülmüştür. Çağdaş bir hukuk kurumu olarak vatandaşlık anlayışında ilerleme sağlanması, çok daha uzun yıllar sonra gerçekleştirilebilmiştir (Batır, 2018: 7).

Vatandaşlık teriminin ulus devletle birlikte gelişip ilerlediğine ilişkin ciddi bir itiraz bulunmamaktadır. Feodal beylik yapılarının yaygın olduğu dönemlerde yaşayan insanlar, üzerinde yaşadıkları